

PRVI BERAMSKI MISAL – IZDANJE IZ ZLATNOGA DOBA HRVATSKOGA GLAGOLJAŠTVA

Prvi beramski misal: Hrvatskoglagoljični rukopis iz 15. stoljeća.
Sv. 1: faksimil. Biblioteka Spomenici, knjiga 6. Glavni urednik Milan Mihaljević. Staroslavenski institut, Zagreb, 2024., 494 str.

Prvi beramski misal: Hrvatskoglagoljični rukopis iz 15. stoljeća.
Sv. 2: transliteracija. Biblioteka Spomenici, knjiga 6. Glavni urednik Milan Mihaljević. Staroslavenski institut, Zagreb, 2024., 554 str.

UDK: 272*003.349.1(497.5)

DOI: 10.15291/csi.4915

U Znanstvenome centru izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo Staroslavenskoga instituta, kojemu je glavni predmet istraživanja skupina rukopisnih glagoljičnih kodeksa iz istarskoga gradića Berma, objavljeni su 2024. godine faksimil i transliteracija *Prvog beramskog misala*. Ranije su u sklopu multidisciplinarnе istraživačke djelatnosti Centra objavljena dva brevijara: *Drugi beramski brevijar*: 1. dio 2018. godine, 2. dio 2019. godine te *Prvi beramski brevijar* 2022. godine, kao i popratne knjige studija.

Misal je temeljna katolička liturgijska knjiga koja služi za pripremu i sâm obred slavljenja euharistije. Tijekom obreda mise nalazi se na oltaru te je redovito najljepša i najuglednija knjiga u svome pismu. Ukupno je očuvano dvadesetak rukopisnih cjelovitih misala pisanih glagoljicom, a svi potječu iz 14. i 15. stoljeća. Svi hrvatskoglagoljični misali nose naziv *Misal po zakonu rimskoga dvora* što znači da su to misali po zapadnome obredu, uključujući i *Prvotisak hrvatskoglagoljskoga misala* iz 1483. godine.

Prvi beramski misal, koji se u starijoj literaturi nazivao *Prvim ljubljanskim misalom*, hrvatskoglagoljični je rukopis iz 15. stoljeća koji se danas pod signaturom *Ms 162* (stara signatura: *C 162a/2*) čuva u Narodnoj i univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani. U ranijoj literaturi označivao se kraticom MLab1, a danas kao MBer1.

Sadrži 243 pergamentna lista veličine 34,5 X 25,5 cm. Na početku knjige dodan je jedan list, a na kraju su dodana još dva lista. Na listu dodanome na početku knjige na-

lazi se misa na drugoga srpnja: *misa v čast' pohoeniê b(la)ženie d(ê)vi M(a)rie k(a)ko poh(odi) Elisavtu* (1r). Posljednji dodani list sadrži povijesnu bilješku iz 1596. godine koja potvrđuje da se rukopis upotrebljavao u Bermu, pitoresknome istarskom gradiću u blizini Pazina: *.č. f. p. e. miseca ijulea dan .e. (=6) kada to zapisah ê pre Martin Milohanić plovā(v)Berme va to vreme i to leto vazeše Senani Klis i ubiše vrāgi naše i opet vazeše Klis. Pogubi ih Bog i Deva Maria*. Kao i ostali hrvatskoglagoljični liturgijski rukopisi pisan je u dva stupca, od kojih svaki sadrži 30 redaka.

Kodeks sadržava temporal, uskrсну tablicu i kalendar, obred blagoslivljanja vode za svaku nedjelju i blagoslov leće na Sv. Barbaru, misni red, sanktoral, komunal, zavjetne i mrtvačke mise te različite obredne tekstove. Prvi svezak ovoga izdanja donosi faksimil misala (494 stranice), a drugi latiničnu transliteraciju (554 stranice). Uz transliteraciju nalaze se popratni tekstovi: *Predgovor* (str. 5), *Načela transliteriranja* (str. 7), *Marginalni zapisi* (9–10), *Bibliografija* (11–48), *Biblijska čitanja* (49–55) i *Katalog zbornih molitava* (56–66).

Tekst *Prvoga beramskog misala* na latinicu su preslovali: Vesna Badurina Stipčević, Marko Brkljačić, Dajana Ćosić, Marija-Ana Dürrigl, Josip Galić, Kristijan Kuhar, Ana Mihaljević, Milan Mihaljević, Kristian Paskojević, Sandra Požar, Andrea Radošević, Ana Šimić, Marinka Šimić, Jozo Vela, Sanja Zubčić i Mateo Žagar, a priredio je Milan Mihaljević. Marginalne bilješke i zapise transliterirao je Ivan Botica.

Pri transliteraciji znanstvenici su se vodili uobičajenim načelima, koja su se ustalila u izdanjima Staroslavenskoga instituta. To znači da je tekst raspoređen u retke i stupce na isti način kao u izvorniku te da se pridržavalo načela slovo za slovo, tj. znak za znak. Nadredna su slova spuštена u redak, dok su dijelovi teksta pisani crvenom bojom ili kombinacijom crvene i koje druge boje preneseni crvenom bojom. Pri razvezivanju i rekonstrukciji teksta autori su se radi jednostavnosti služili samo okruglim zagradama.

Latinična transliteracija cjelovitoga teksta iznimno je vrijedna te će poslužiti ne samo paleoslavistima i paleokroatistima već i širemu krugu javnosti zainteresiranome za hrvatskoglagoljičnu pismenu baštinu.

U pripremi je i knjiga *Studije o beramskim misalima* koja će biti posvećena pismu, iluminaciji, liturgijskome sastavu, književnim značajkama i genologiji tekstova, jeziku te novijoj povijesti beramskoga glagoljaštva.

Prema istraživanju Marije Pantelić, *Prvi beramski misal* (MBer1) prepisao je pisar glagoljaš Bartol Krbavac koji je djelovao na južnokrbavskome i istarskome području početkom 15. stoljeća. Bartol Krbavac osim *Prvoga beramskog misala* autor je još dvaju velikih potpunih i umjetnički dotjeranih misala: *Berlinskoga* i *Ročkoga*, kao i *Humskoga brevijara* te izgubljenoga *Bakarskoga brevijara*. Nijedan od očuvanih Bar-

tolovih kodeksa ne donosi izrijekom podatak o mjestu nastanka, a svi su pisani uglatom glagoljicom i hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom na pergameni. Jezik Bartolovih kodeksa poprilično se razlikuje, počevši od njegova najranijeg rukopisa *Berlinskoga misala* koji je pisan ikavskom inačicom do *Ročkoga misala* koji je više ekaviziran (nakon što se Bartol Krbavac s južnokrbavskoga područja preselio u Istru), dok je u *Prvome beramskom misalu* jezik najarhaičniji. Naime, pišući svoje kodekse, Bartol Krbavac sve se više priklanjao književnomu, tj. hrvatskomu crkvenoslavenskom jeziku.

MBer1 ukrašen je brojnim minijaturama i inicijalima te se smatra najbogatije iluminiranim kodeksom ovoga čuvenog skriptora. Ovaj dobro očuvan rukopis u Ljubljani je dospio sredinom 19. stoljeća s knjižnicom istaknutoga slovenskog preporoditelja, gospodarstvenika, bibliofila i mecene Sigismunda Zoisa, s još tri hrvatskoglagoljična kodeksa: *Drugim beramskim misalom*, *Prvim beramskim brevijarom* i *Drugim beramskim brevijarom*. Ovi rukopisi pripadaju zlatnomu dobu hrvatskoga glagoljaštva, tj. 14. i 15. st. te su se od druge polovine 15. st. do prvih desetljeća 17. st. upotrebljavali u Bermu nedaleko od Pazina, zbog čega se u hrvatskoj filologiji u novije vrijeme i nazivaju beramski. U MBer1 to između ostaloga doznajemo iz kalendara u kojemu je crvenom bojom označen blagdan svetoga Martina, biskupa i ispovjednika kojemu je posvećena crkva u Bermu. Prema detaljnim istraživanjima M. Pantelić, kao predložak ovomu misalu najvjerojatnije je poslužio *Ročki misal* (oko 1420.). To dokazuje paleografska i jezična analiza misalskoga teksta, zapis Bartolova imena u „memento vivorum” te navodu župnoga zaštitnika sv. Martina u liturgijskom kalendaru da je blagdan *duplex*.

U *Prvome beramskom misalu* nalazimo neočekivano mnogo liturgijskih i neliturgijskih dopuna i bilježaka. Prema Ivanu Botici i Sandri Požar, riječ je o dopunama svetcima koji su se štovali u Bermu, zapisima o posvetama crkava i oltara te imenima popova glagoljaša iz Berma, a najviše je takvih bilježaka uz kalendar (f. 134v–137r). One također potvrđuju da se rukopis upotrebljavao u Bermu.

Kalendar je u MBer1 zanimljiv i zbog alegorija mjeseci, odnosno sličica koje prikazuju poslove koji se obično obavljaju određenoga mjeseca u godini. Treba istaknuti da je uz *Hrvojev misal* MBer1 jedini očuvani glagoljični kodeks koji sadrži alegorije mjeseci.

siječanj (envar') grijanje uz otvoreno kućno ognjište; veljača (pervar') rezidba vinove loze; ožujak (mar'čb) sječa drva; travanj (aprilb) sjetva; svibanj (mai) pčelarstvo; lipanj (iûnb) kosidba trave; srpanj (iûlêi) žetva žita; kolovoz (avgustb) šibanje vrbovim ili ljeskovim prućem; rujanj (sektebar') berba grožđa; listopad (oktebar') oranje; studeni (novembarb) svinjokolja; prosinac (dektebar') koledanje iliti ophodi čestitara između Božića i Tri kralja.

Prvi beramski misal u izdanju Znanstvenoga centra izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo svjedok je sredine i vremena u kojemu se upotrebljavao, kao što potvrđuju marginalne bilješke, dodatci i kalendarske slike. Ovo izdanje plod je dugogodišnjega sustavnog rada znanstvenika Centra okupljenih pod vodstvom akademika Milana Mihaljevića. Obradom još jednoga rukopisa iz Berma nastavlja se model istraživanja glagoljaških pisarskih središta koji se može primijeniti i na ostale skriptorije i rukopise. U pripremi je i knjiga *Studije o beramskim misalima* čime će se zaokružiti istraživanje važnoga pisarskog središta hrvatskoglagoljičnih rukopisa te ostvariti jedinstven podvig u hrvatskoj slavistici, a zasigurno i šire.

LITERATURA

- BOTICA, Ivan i Sandra POŽAR. 2022. „Povijesni podatci u marginalijama glagoljskih misala i brevijara iz Berma u Istri”. *Povijesni prilozi* 41 (63): 69–111. URL: <https://doi.org/10.22586/pp.v41i63.23200> (28. 7. 2025.)
- DAMJANOVIĆ, Stjepan. 2020. *Crtice o hrvatskom glagoljaštvu*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Hrvatski katolički radio.
- FERENČAK, Ivan. 2019. „Nova zapažanja o iluminatorskome opusu skriptorija Bartola iz Krbave”. *Ars Adriatica* 9: 61–74. URL: <https://doi.org/10.15291/ars.2924> (30. 7. 2025.)
- MEDIĆ, Igor. 2024. „Izdanje Prvoga beramskog brevijara i popratne knjige studija: *Prvi beramski brevijar. Hrvatskoglagojski rukopis s kraja 14. stoljeća*. Sv. 1: faksimil. Biblioteka Spomenici, knj. 4. Ur. Milan Mihaljević. Staroslavenski institut, Zagreb, 2022., 182 folije. *Prvi beramski brevijar. Hrvatskoglagojski rukopis s kraja 14. stoljeća*. Sv. 2: transliteracija. Biblioteka Spomenici, knj. 4. Ur. Milan Mihaljević. Staroslavenski institut, Zagreb, 2022., 405 str. *Studije o Prvome beramskom brevijaru*. Bibliotheca Glagolitica Croatica, knj. 5. Ur. Ana Mihaljević, Milan Mihaljević i Andrea Radošević. Staroslavenski institut, Zagreb, 2023., 430 str.”. *Slovo* 74: 393–402. URL: <https://hrcak.srce.hr/index.php/325748> (28. 7. 2025.) 2022., 182 folije. MM R74.
- PANTELIĆ, Marija. 1964. „Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca”. *Radovi Staroslavenskog instituta* 5: 5–98. URL: <https://hrcak.srce.hr/14027> (28. 7. 2025.)

Lucija Šimić